

Duobddága – sijda ja sámevuoda friddjasaje

HARRIETH AIRA

Árran – Julevsáme guovdásj

Gå merrasámij birra la sáhka, de álu la luondulasj usjudallat merrasámijn la sierralágásj tjanos merraj ja gájkkej mij merrakultuvrraj gullu. Valla dán tjállusin mannap gáddáj, julevsámij duobddágijda Divtasvuonan. Mån lav guoradallam majt duobddága julevsámijda merkahi, ja lav tjadádam ságájdahthemijt nælljásijn gálmåt sajés Divtasvuonan sijáj dábij, práksisij ja dijdaj birra majt sij tjuovvu gå sij manni ietjasa duobddágijda.

Sidjij duobddága merkahi ednagav, vuoset muv dutkamus. Da li sijá giessesijda vuonaj sinna gánnå árru gidás tjaktjaj, ja da li sijá iemesijda. Da tjielggiji gási sij gulluji ájnegattjat ja juohkusattjat. Duodden li duobddága aj sámevuoda friddjasaje ja ájnnasa bisodahtátjit sámevuodav, julevsámegiela ja kultuvrav.

Tiebábágo: Divtasvuodna, julevsáme, duobddága, sijda, dábe

1. Álggo

Dáha li ham muv duobddága ja mån dábdáv da gulluji munji, ja mån avta láhkáj mån dagu gulluv dan várráj. Dat la náv luondulasj, ja mån náv hávsskudaláv gå mån lav dáppe.

Dav subtsas Elli. Sån la akta Vuona julevsámij gejj lav ságastam duobddágij birra, ma li duobddága ja majt da merkahi sámijda.¹

Divtasvuodna la merrasáme guovllo Nordlándan, Vuonan. Ihkap usjudalá sáme gudi merraguovlojn árru, siján la sierralágásj tjanástus nuorráj. Na, navti l ham aj. Dat la duohta. Valla le gus usjudallam merrasámeguovlojt miehttse-, várre- ja duottarlágásj guovllon? Ienni gå guolástusáv ja nuorreviessomav gávvidit de dán tjállusin mån farra lájddiv gáddáj, julevsámij duobddágijda, miehtsijda ja várijda.

Gå ådå jáhke álggá de sijáj ájádusá manni sijáj duobddágijda. Oasev jages árru sij ietjá bájkijn, valla gå gidá lahkanaháj, de usjudallagáhti gáktu iemesijda li rijbadam dálvev ja giehttogáhti jus dal muohta várijn la suddagoahtemin, jus dal ruonudahtjam la miehttse ja jus juoga l váren ja miehtsen dáhpáduvamin. Ja

1 Ságastam Ellijn tjavtjan 2019.

Divtasvuodna mierkkidum kártan. Gálldo: ©norgeskart.no

de sij manni vuonajda, miehtsijda ja várijda. Muhtema gáhtu bievjijt ja vahkojt, iehtjáda li duolloy dálloj, ja muhtema li dâppe dâssju átgalli giesseloaben. Homme ja Aubert tjadádijga sebrudakdiedalasj guoradallamav Divtasvuonas 1960-lågon. Sâj gávnadijda divtasvuonagijn le sierralágásj tjanos várráj, majt sâj gáhtjudijga várremiellan: «When summer comes, a mountain fever grips the people, old and young ...» (Homme & Aubert 1970: 9).

Dán tjállusin ávddânbuvtáv bâhtusijt muv guoradallamis² gânnâ lav guoradallam majt Divtasvuona julevsámij duobddága merkahi sidjij ja man láhkáj.³ Mân hálijdiv árvustallat sámij tjadnusijt duobddágijda, ienni gâ sijáj tjadnusijt nuorráj.

Guoradallamguovllo Divtasvuodna – álmuk ja viessom

Divtasvuodna la gassko Bådådjo ja Áhkánjarga stádaj, ja dat la Nordlânda stuorâmus sáme guovllo. Vuodna vuolggá allen Vestasjiekkes, ja vuonanjâlmev sisi lulás – oarjás juohkás vuodna unnep vuonajda ma li lahkakkoj vargga gitta Svieriga rájâ vuosstij. Guhkemus vuodna la Oarjjevuodna (Storjord 1998).⁴ Divtasvuodna la aj guovtegielak sebrudahka, sámegeielajn ja dárogeielajn. Sámegeiella mav ienemusá ságasti la julevsámegeiella (Duolljá & Gaski 2021). Ieneplågosebrudak la láttij sebrudak madin sáme li unneplågon.

Julevsáme merraguovllo la vehi ietjâ gâ julevsáme sisednamguovllo Svieriga bielen (Andersen 2022). Divtasvuonaga li vuodnaulmutja. Sij viessun ávddâl guollár-bândor-viessomis gânnâ viessom lij moattet sisboados vuodoæládusájn, dagu guolástus, unnep bândorsijdasj, nâgin boahhtsu, ja duodden láddim, bivdem ja miehtsimbarggo. (Evjen 1998; M. Urheim 2017.) Stuurra oasse julevsámij ájttegijs lidjin ællosáme, gudi 1700- ja 1800-lågon ja mañnel oasstegáhtin duobddágij, binnedin ja hiehtedin ællosujtov ja árrudin stuovvásijt sijáj giesseárudagáj guovlojda (ma lidjin Vuonan), ja dajda duobddágijda sij ásadin allasisá sijdav. (Evjen 2001; Andersen 2017; H. Aira 2023.) Dan diehti sij dâbdi ruohtsajt berahijda gudi ællosujton viesso Svieriga bielen, Jâhkâmâhke ja Vâhtjera guovlon ja bisodi gasskavuodav sijáj (Hjortfors 2000; Evjen & Hansen 2008; H. Aira 2023).

2 Tjâlos la oasse 3-jahkâsasj dutkamprosjevtas «Making knowledges visible: Relational gathering practices and their linguistic and narrative expressions in coastal Sápmi», gaskan Sámi allaskuvla, NINA, Mearrasiida ja Árran – Julevsáme guovdâs, gânnâ ålggoprâksisa, dâjma, diйда ja dâbe merrasáme guovlojn guoradalâduvvi. Prosjevtav la Vuona dutkamráde ruhtadam.

3 Sulâsasj tjâlos láttagahttema birra almoduváj Bârrjâsin (H. Aira 2021: 4–23). Dat tjâlos giehtadallá láttagahttemav Divtasvuonan, ja guoradallá vehi ietjâ bielijt duobddágij hárráj gâ dav majt dát tjâlos dahká.

4 Ietjâ namma l Hellmâvvâ.

Sijdda dán aktijvuodan tjuovvu divtasvuonagij julevsámegielasuorgev gánná *sijdda* la sæmmi gå dárruj *heim* (Kintel 2012).⁵

Ávddål ja maŋnel nuppát væráltdoaro de ienemusá jáhttádin vuonajs davás Divtasvuona tjoahkkebájkijda. Stuorra sivva dasi lej gå industriddja ásaduváj Divtasvuona tjoahkkebájkijda, Gásluoktaj ja Ájluoktaj, mij vattij barggosajijt ja rudájt. Sebrudakpolitihkka lij aj nav jut bájkálasj politihkkára sihtin ulmuttijt jáhtet vuonajs davás tjoahkkebájkijda (gåhtjoduvvam *sentralisierimájge*) (Evjen 1998; 2001; Johnsen 2017; H. Aira 2023). Dasi lidjin moadda sivá, majt dán tjállus sin iv guoradalá gå ij la tiebmá tjállusin.

Sijdda – moatten sajen

Gå divtasvuonaga jáhttádin vuonajs davás de sjaddin da ádá sijda tjoahkkebájkijn nubbe sijddan gánná árru dálvev dan diehti gå dáppe li barggosaje, skåvlå ja ietjá muodugasj dájma. Da li sijda majt mån gåhtjov *dálvvesijda*. Sijda ma li vuonaj sinna vas aneduvvi iemesijddan, ja da li *giessesijda*. Dáhkku ij dáhkki bijlajn vuodjet, dássju vantsaj dáhkki mannat. Állusa tsieggijin maŋenagi ádá dábátijijt jali hyhtoijt jali divudin ieme gådijjt⁶ dájne ieme sijdajn. Giesijt de lassán ulmusjlåhko vuonajn máttijn tjuohte prosentaj gå iemesijda li æjvvalimsaje fuolkkáj (H. Aira 2023). Dáppe sij d.d. guolliji, muorriji, muorjijji, bivddi. Dá sijda li aj vuojnadimsaje jali ælládimsaje (rekreaksjávnnån) ja barggosaje. Giessesijda⁷ li bájke dievva ulmuttijjs, madin dálvijt dássju littji gallegattja guovladime dáppe, ja ietján gå Måskén, de aktak ij stuovvásit áro jagev miehtáj dáppe. Jus ga Divtasvuonaga uddni ælla des ællosujton, de huoman jáhtemtsyklus tjuovvu dálvve- ja giessejåhtemav dagu ællosujton lij ávddål.

5 Nammadusán *sijdda* máhtti liehket moadda sisano. Dánna tjuovov divtasvuonagij julevsámegielasuorgev gánná *sijdda* la sæmmi gå dárruj *heim* (Kintel 2012), ja Svieriga julevsámegiella-suorggáj *hájmma*, ja nuorttasámegiellaj *ruoktu*. *Sijdda* máhttá aj liehket sadje, árudahka jali goade ja sij gudi árru sæmmi bájken ásadi bájkkáj unnep sosiálalasj ja kultuvralasj aktisasjvuodav jali sebrudagátjav (árbedábálasj sáme sebrudagásj) (Solem 1970 [1933]; Ruong 1964: 47; Vorren & Manker 1976; Evjen 1998; Sara 2013; M. Urheim 2017).

6 *Goahte* la dán aktijvuodan sæmmi gå *dåhpe* (dárruj *hus*), nav gåktu la vuonabile julevsámegielasuorgen uddni. Valla goahte ij dássju sieveda tjielgga tsiekkadussaj, valla goahte la aj akta (båndor)sijdda aktan dāhpesaljujn jali gohtesaljujn gánná goahtefuolkke árru. Dat sievet aj ulmuttijda gudi árru dan goaden. Dá goade li aj bájkenamá dagu *Badjegoahte*, *Vuollegoahte*, *Gasskagoahte*, *Allegoahte* jali *Lullegoahte* (M. Urheim 2017). Buojkulvissan li Svenjunján gálmma sierra goade (ávddål båndorsijda): *Badjegoahte*, *Vuollegoahte* ja *Allegoahte*.

7 Mån gåhtjudav dajt *giessesijddan*. Jus riekta de li állusijda gidá-, giesse- ja tjaktjasijda.

Vuona álmukregistarlága milta tjelggiduvvá sijdda l dat sadje gánná l goah- te, viesso jali tsiekkadus, ja álu l dat stuoves sadje gánná ulmusj juovnnát árru ja vuoŋŋat ja la sadje gási ulmusj la tjáledum álmukregisstara milta (Folkeregisterloven § 5-1; Store norske leksikon). Valla dutke aj tjelggiji sijdav moatten sajen ja goade li moatten sajen, mij sjaddá dav majt dutke gáhtjudi *moadda-goadesijdda* (dárurj *flerhushjem*) (Skjeggedal ja iehtjáda 2009) jali gávdaájggásasj sijda (Jones 2004). Dákkir ájadallam sijdaj birra le sámijda dábdos, gá divtasvuo- nagijda máhtta liehket goappátjagá dálvvesijdda ja giessesijdda. Dan láhkáj ij la álmukregistarláhka hiebaduvvam sámij dádjadussaj mij sijdda sámijda máhtta merkahit.

Guoradallamvuohke

Gáldo dán guoradallamij vuolggi gálmát sajes Divtasvuonan. Da li Vuodnabahta ja Svenjunnjá, goappásj bájke Divtasvuona Oarjjevuonan, nubbe Oarjjevuona badán jali sisgietjen ja nubbe vas Oarjjevuona davvegietjen, ja duodden goalmát

Kárrta guoradallamguovlos. Gáldo: ©2022 Norkart AS.

sadje mij la Gállá. Gállá l vas davve Divtasvuonan. Mån lav ságájdahhtám niellja sámijt; gálmås sijájs li nissuna ja akta l álmáj. Álldara hárráj li sij gaskan 50 ja 77 jage.⁸ Guoradallamvuohke le kvalitatijva guoradallamvuohke gánná li binnep diedediddje ja dán guoradallamvuoge milta galggá guoradallam tjiegnodahttet ja gaskostit dádjadusájt ja aktijvuodajt guoradallama gatjálvisáj baktu. Mån lav ságastam sierra ságájdahhtemstruktuvra milta mij gáhtjoduvvá semistruktuvralasj tjiegnodimságájdahhtem (Aase ja Fossåskaret 2014). Dán ságájdahhtema milta oadtjun divna dajt sæmmi oajvvegatjálvisáj, valla ságastallam aj tjuovoj dav majt sij ietja ávdđánbuktin ságájdahhtembáttán. Ávdđál lidjiv ságájdahhtemgatjálvisáj dahkam majt tjuovvuv. Divna ságájdahhtema vihpin guokta–gálmma tijma, ja gatjálvisá lidjin riek dárkkelis gatjálvisá. Mån lav válljim namáduhttet divnajt. Dav lav dahkam gá muhtema ettjin sihtam namás diehtusin, ja dan diehti luluj unu-gis soabmásij namájt almodit madin nuppe li namá dagi. Dan diehti lav divnajt nabddám ietjá namáj, ja juohkkahasj diehtá ietjas namáv majt lav juohkkahattjaj vaddám. Divna ságájdahhtema báddiduvvin ja mañnel transkriberiduvvin jienas tækstan mav divna li láhkám ja dáhkkidam. Sij li aj dáv tjállusav ja ietjasa moalgedimijt tjárggim. Mån lav ságastam dássju náginij. Valla gá mån tjoahkkiv aktij dajt nælljásijt gejt lav ságájdahhtám, de li sij aktan sijáj lagámusáj ja fuolkij moad-da tjuohte ulmutja. Dan láhkáj duostav árvustallat guoradallama validitiehtav stuorebun gá dá nælljása.

Duodden sidjij gulluv ietja visses vuodnasijddaj, ja mánnávuoda rájes manáv ietjam giesseduobddágijda, ma li ietjá gá ietjam dálvvesijdda. Dálvvesijdan ælla mujna duobddága dássju goahtesjalljo tjoahkkebájken, valla giessesijdan la mujna aktan mov oarbbenij sierra duobddák. Sá dan láhkáj iv mån dán guoradallamin tjuottjo álgusjbielen ja gehtjada sisi gæhttjalime áttjudittjat diedojt julevsámij duobddágij birra. Valla mån lav farra ietja aj oasse dássta ja viessoma baktu lav ámastam máhtudagájt, árbbedábijt ja diedojt ma aj báhti ávdđán dán tjállusin gá mån aj ietjam máhtudagájt anáv vuododiehton ja máhtudakádjagin.⁹

8 Ságastallama tjadáduvvin tjavtjan 2019 ja dálven 2020.

9 Ságastallam jus dutke iesj máhtá jali ij beras lulu oassen ietjas dutkamprosjevtan liehket, la stuorra ja vijdes gatjálvis dutkamsebrudagán, majt dán tjállusin iv lagábut giehtadalá. Gehtja duola daga Stordahl (1994), Nymo (2011) ja Aase ja Fossåskaret (2014) ma giehtadalli dav.

2. Mijá duobddága

Mijá duobddága. Gávva: Harrieth Aira.

Gå sáme vuolggi vuonajda, de álu sij vuolggi majt gáhtjudi ietjasa duobddágijda. Gå galggi tjielggit nuppijda de muhtema javlli dá li *mijá duobddága*. Namma-dusán *duobdá* li moadda sisano. Báhkogirjij milta máhtti da liehket *guovllo*, *ednam*(*guovllo*), *dáfo* ja *ednam*. *Duobddák* máhtta duodden liehket *guovllo* majt muhtem aktu æjggu jali moattes æjgguji aktan, dat mij la priváhta stuoves duobddák (Kintel 2012; H. Aira 2021). Svieriga báhkogirjijn la duobddák *dáfo*, *ednam*, *luonndo* ja *sadje*, valla báhko aj sievet *ælloguohtomednamijda* (Spiik 1994: 87; Korhonen 2005). Dánna vuojnne Divtasvuonan la vehi ietjá sisadno báhkuj gá divtasvuonagijda li duobddága da guovlo majt sij æjgguji. Duodden li duobddága aj guovlo ja bájke gánna sij árru jali massta sij ávkástalli duon dán láhkáj, ja guhkev li ávkástallam dajn duobddágijn. Elli dáv tjielggij álgon dán tjállusin. Sån javllá: «Dáha li ham muv duobddága», ja de joarkká ja javllá sunji dá duobddága gulluji, ja sån vas gullu dan várráj. Sunji l luondulasj ietjas duobddágijt vádtset, gå sån diehtá:

Muv áhkko, áddjá, ieddne, áhttje, da li vádtsám jur dajt sæmmi luottajt dagu mán. Ja mán vádtsáv aj gånna ieddne ja áhttje libá bagádam, ja mán tjuovov dajt bagádušájt.

Elli duobddága li Vuodnabadán, ja sierraláhkáj Elli nammat Biesláptáv gånna sán álu la muorjjimin. Muhttijn sán iejvvi iehtjádijt ma suv mielas e gullu dájda duobddágijda:

De vuojniv ulmutja lidjin danna, árvvediv, guollára dávk. Ittjiv mán diede jus lidjin láttaga Sájvvajiekken. ... De sihtiv gæhttjat jus li láttaga, ja diedon jus lidjin láttaga de mán sihtiv dajt tjoagget ja vuosedit dajda guollárijda at **dáha li mijá duobddága**. Ja de njuolggijiv dasi ja de lij ulmusj láddimin danna, men huoman de mán vádtsiv ja tjoaggeliv dajt ma lidjin báhtsám. (Muv buojddodibme.)

Dan láhkáj Elli nubbáj vuosedij gut lij juo dáhku boahtám ávdvál suv, jut Elli la sádná guhti gullu dájda duobddágijda, ja ij amás jali vieroj ulmusj gut lij danna láddimin.

Elli mielas ij dáhkki láddit akta ber gånna:

Mán diedon iv máhte tjoagget iehtjádij duobddágijn. Mán máhtáv tjoagget Vuodnabadán, ja áhtjám duobddágijn ma li mijá duobddága, sijddaduobddága. Ietjá sajjit diedon mán iv galga láddit. Ja mán iv sidá.

Navti aj Ievár dættot, nubbe gejna lav ságastam.¹⁰ Ievár la 60-jagijn. Sán la aj Vuodnabadás. Sán la mánnávuoda rájes várijt vádtsám, muorjjim ja sierraláhkáj dáppe láttagahtám:

Ettjin aktak boade ietjá sijdajs tjoakkátjit mijá muorjjit ja bivdátjit mijá guolijt. Nubbe nuppijt vieledin, ja ráfálattjat viessun. Sij diehttelis guossáj báhtin. Valla ettjin guossak boade tjoakkátjit dajt sæmmi muorjjimsajijt.¹¹

¹⁰ Ságastam Ievárijn tjavtjan 2019.

¹¹ Muv járggáluš dárogielas: «Det kom ingen andre fra andre sijdda og plukket vår bær og fisket vår fisk. Det var slik gjensidig respekt, og fredelig sameksistens. De kom og besøkte oss selvfølgelig. Men de kom aldri og plukket på de samme bærlassene.»

Risstín, goalmát gejna lav ságastam la vas Svenjunjás gånna l suv giessesijdda:¹²

Mujna l giessesijdda Svenjunján. Mánná lav danna juohkka giese, ja dajt manemus jagijt gá pensjonisstan sjaddiv, de árov dáppen bæssátij rájes gitta tjaktjaj.

Svenjunján li gálmmá ráddnágoade, ja Risstina goades ettjin goassak rádnáj duobddágijt muorjji:

Ejma mij goassak daj duobddágijt láddi, ejma ga jággñi daj duobddágijt, ejma ga sarri daj duobddágijt, da dárbañin dajt ietja. Sáhkadin æjgáda nav. Ja daha ettjin ga boade mijá bælláj goassak.

Sån subtsas navti lij aj mij gulluj muorrimij: «Muorajt barggat, de guhtik ietjasa duobddágijt barggin.» Sæmmi lij aj mij gulluj guollimij jávrijn. Risstín aj subtsas suv æjgáda muhttijn vaddin loabev nágin iehtjádijda (fuolken jali rádna) láddit sijá duobddágijn, valla de ettjin bessam aktu vádtset dan diehti gá ettjin dábdá duobddágij rájáj, vaj e «boasstot maná ja tjoahkke iehtjádij duobddágijn».

Divtasvuonan duobddága álu li priváhta æjgon. Valla Vuonabiele julevsáme-guovlon máhtti duobddága aj liehket vijdep guovlo, ja rijkarájá nuppe bielen, Svieriga bielen. Dáppe l aj Elli árrum, valla ij nav álu, madin Ievár subtsas sån la mánnávuoda rájes hárijánam muorjijt Vuodnabadás gitta Rávdáj. Dat lij sunji jahkásaj dáhpádu:

Sñjilltjamáno mannegietjes láddijma duonna dánna, dagu Rávdan, Rávddaluspen, Mielkasjjágán, Læjbán, Gájssemieron, rádjáguovlon ja sierraláhkáj Vieratjin.¹³

Divna dá bájke majt Ievár nammat li bájke Svierigin, Divtasvuonas luksa, gånna d.d. Rávdda la suláj guokta mijla lullelin Vuona ja Svieriga rájáj. Dav sæmmi Mikal Urheim tjielggi girjen mij gávvit ájggegåvdav gaskan 1940–1970. Sån nammat dá bájke aj lidjin suojnnimsaje, boahttsuj ja slihturij guohtomsaje, ja bivddoednama

12 Ságastam Risstínijn tjavtjan 2019.

13 Muv járggálu dárogielas: «Fra ca. siste del av juli plukket vi moltebær på forskjellige steder som Rávdda, Rávddaluspe, Mielkasjjáhká, Læjbbá, Gájssemierro, grenseområdet og ikkje minst Vierasj.»

(M. Urheim 2017: 82–91). Dav sæmmi tjielggi Ronald Urheim (2014: 38). Sån tjállá: «Vuonas gitta Rávdalusspáj le árrum vuonagij láddimsaje dålusj ájges.» Dá diedo vuosedi duobddága visses guovlojda rájá nuppen bielen li dájmalattjat aneduvvam, ja dat la joarkkám jus ga sáme ællosujtov hiejtedin ja suoves árru-hijt Divtasvuodnaj ásadin. Duot dát doajmma ittjij huoman hiejteduvá, jus ga viessomvuohke rievdej.

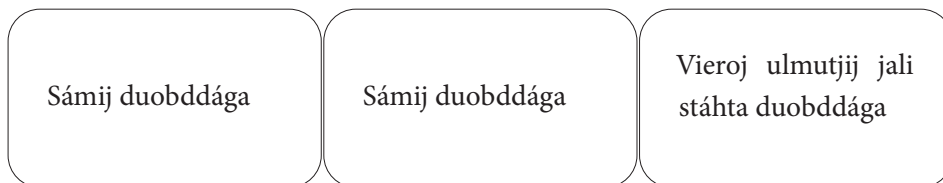
Gå gehtjastip gáktu dábe li Gállán davve Divtasvuonan, guovllo mij ij gullu Vuona ja Svieriga rádjáj, de aj Gállán li sulásasj dábe, tjielggi Sunná, gut la Gállás:¹⁴

Gåggu duobddákrájá mannin lij juoga majt mij juo árrat áhpajma. ... Mij viedelijma ednamav, gesi dála dá ednama gulluji ...¹⁵

Duodden nammadav jut muhtem duobddága aj manni gitta Hábmerra bælláj (allen ja oarjján), ja nuorttan Divtasvuonan Áhtávuona ja Bálága vuosstuj. Tjuovvu-vattjat árvustaláv gáktu duobddága Divtasvuonan vuojnnuji jali dádjaduvvi sámij tjalmij gehtjadum.

Sámij duobddága sieraduvvi gaskan duobddága gánná sáme árru, juogu sij æjgguji dajt jali sij manni dajn guovlon. Rádnáj duobddága vas máhtti liehket juogu ietjá sámij duobddága jali iehtjádij dagu láttij jali vierojulmutjij duobddága. Duobddága e ga dárbahe liehket muhtem ulmutjij jali muhtem fuolkij duobddága. Da máhtti aj liehket stáhta duobddága. Stáhta duobddága li Vuona stáhta æjgon ja Nordlándan háldaduvvi Statskoga baktu (Statsskog).

Vuollelin gávos 1 dav vuonet. Gáro bielen li rádnáj duobddága gudi li sáme, madin rievtes bielen li rádnáj duobddága gudi li juogu vieroj ulmutja jali stáhta duobddága.

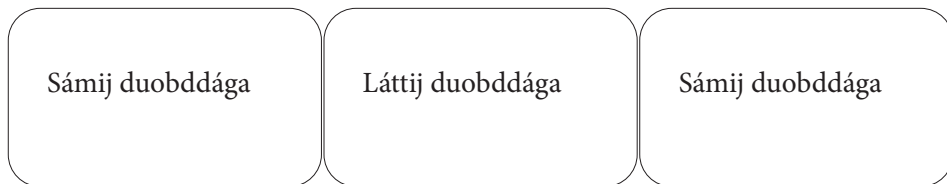

Gávos 1. Duobddágijkártta – akta buojkulvis Divtasvuonas.

14 Ságestam Sunnájn dálven 2020.

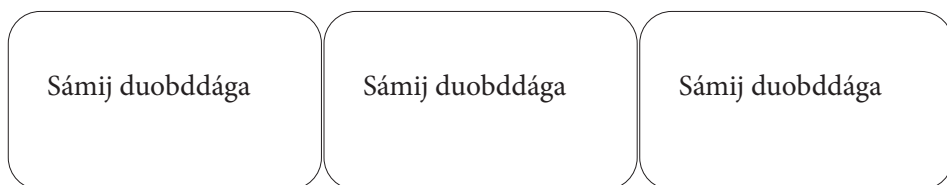
15 Muv járggálus dárogielas: «Det var nåkka vi lærte tidlig, det va kor eiendomsgrensa gikk. ... Det va respekt for landet, kem er det sitt land det her ...»

Duobddága máhtti aj liehket nav gáktu gávos 2 vuonet. Gaskan sámij duobddága li duobddága ma muhtem látte æjgguji.

Gávos 2. Duobddágijkártta – nubbe buojkulvis Divtasvuonas.

Goalmát máhttá liehket nav gáktu gávos 3 vuonet. De li dässju sámij duobddága, valla ájnegis duobddága gulluji visses fuolkijda.

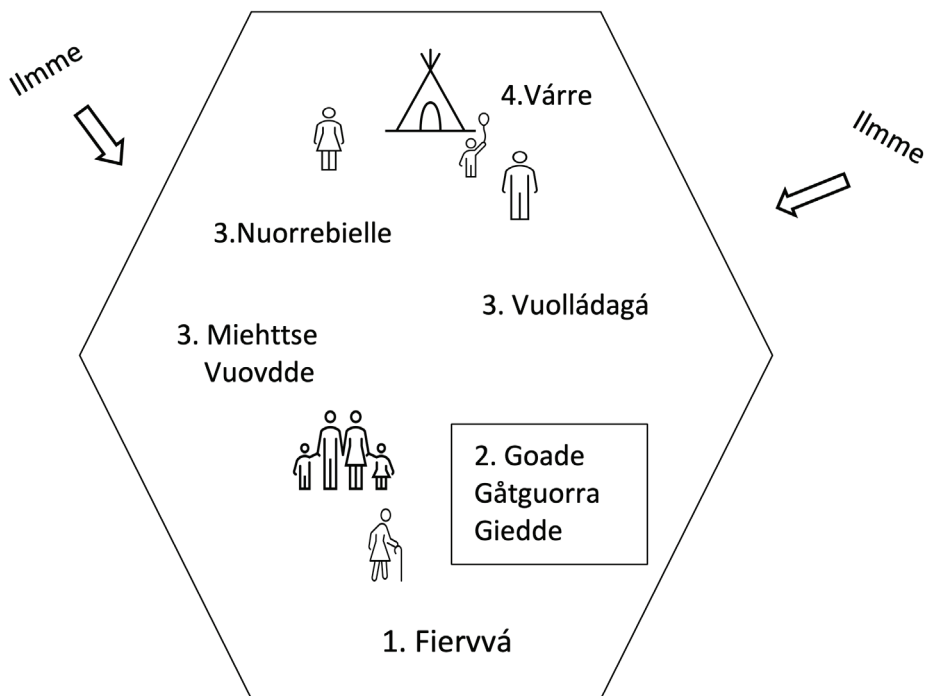

Gávos 3. Duobddágijkártta – goalmát buojkulvis Divtasvuonas.

Dá buojkulvisá gávnnuji moatten sajen Divtasvuonan, dagu Oarjjevuonan, Rudnávuonan, Spællán, Gállán, Vuolnán jali Divtasvuona davemus guovlojn.

Duobddága oase

Gå la vas gatjálvis gásstá vuolggi dá duobddága, de da manni fiervás várráj. Dádjadime diehti dâhkki juohket duobddágijt muhtem åsijda majt gávos 4 gæhttjal vuosedit. Da li 1. *fiervvá*, da li aj 2. *giette* ja *gâtguorra* (goahteguorra ja sjalljo) gånna *goade* jali *dåbe* ja ietjá tsiekkadusá li. Duodden li da 3. *miehttse*, *vuolládagá* ja *nuorrebielle* ja duodden 4. *vårre* jali *vårreednam*.

Nuorre

Gávov 4. Duobddága oase sáme sijdan Divtasvuonan.

Vuostasj oasse la *fiervvá* jali *fiervvágádde* ja dat la gâjkkegádde mij nuores manná vehi badjelin ulláráje. Fierván la tsoahko ja ullárádje, ja fiervváskiejá jali návsste ma li badjelin ulláráje li aj fierván. Baddjen la vas dat guovllo mij ij gullu fiervváj.

Nuppát oasse la *giedde*, *gátguorra* ja *goade* jali *tsiekkadusá*. *Gátguorra* la sjalljo mij la tsiekkadusáj birra jali daj lahka, sierraláhkáj goade lahka. *Giedde* máhttá liehket sláddjidum ráseednam, valla giette li aj miehtsen jali váren, dagu kultur-mujto ma lidjin báhtjemsaje ávddál jali dálen gási áldojt tjoahkkijin gá galggin dajt báhtjet. Dakkir saje sjaddin gættátja (Andersen 2017: 48).

Goalmát oasse la *miehttse*, ja la dat guovllo mij la fiervá ja váre jali tjáro gaskan. Dat la álggosadje mij la álggolin *gátguorra*, *sjaljo* ja *giette* ja manná gitta várráj. Schanche (2002: 163) tjielggi *miehttse* (*meahcci*) nuorttalin (Guovdagæjnon) máhttá liehket vuovdde, valla aj várreguovllo ja duottar. Divtasvuonan, gâjt Oarjjevuonan, de la miehttse dássju dat ednam mij la gaskan fiervá ja várretjáhká jali tjáro. Gá Mikal Urheim tjielggi sláddjima birra de tjielggi sán duodden

slájojda vuollen, de ávddál aj lidjin miehttseslájo, ja állu dâlen aj várijt sláddijjin (M. Urheim 2017: 76–82). Sãn sierat gaskan miehttse- ja várreednama gâ sãn dán láhkáj sierat sláddjimav. Dasi mân guorrasav. Miehtsen máhtti ulmutja muorrit, muorjijt (láttagijt, jånâjt, sarijt, tjáhppismuorjijt), biessit ja iehtjádav tjoagget, ja aj láddit. Miehttse la *vuolládagájn* ja álu *nuorrebielen* sidjij gudi árru vuonajn.

Duodden mæhttsáj de li sámij duobddága Divtasvuonan tjielggasit dat nælját oasse mij la *várreednam*. *Vären* li láttaksaje ja ietjá muorje, jávre ja oaggoma jali guollima, suojnnejiekke, juobbmimsaje, tjáskå ja muorrima. Ávddál aj sláddijjin váren (M. Urheim 2017: 82). Dâppe li aj bátsadusá ájttegijs ja dâlusjulmutjijs – kulturmujto.¹⁶ Várráj la guhkep vádtset gâ mæhttsáj gâ bajás la rádes goarridahka, muhtem sajjin viehka guhka goarridahka. Dajnas ulmutja e guottálda akta ber mav gâ várráj galggi. Vären rijbadit la máhtudahka, aj dasi mij guosská várrebierrggasijda ja bárrámusájda (Ájluovta skávllå 2001: 11–15; H. Aira 2021: 13–14).

Majt merkahi de dá duobddága sámijda, ja gâktu dâdjadi sij ietjasa duobddâgijt? Tjuovvuvattjan ávddânbuvtáv soames bielijt mij dasi guosská.

3. Fuolkij sijda ja tjadnusa iemesijddaj

Akta ájnas doajmma ja dâhpe le muorjjim ja sierraláhkáj láttagahttem majna moattes li bajás sjaddam gitta mánnávuoda rájes (Homme & Aubert 1970; M. Urheim 2017; H. Aira 2021), ja aj Elli, Ievár, Risstin ja Sunná gejj lav ságastam. Gâktu vuosediv 2. kapihttalín de sij e láttagahte akta ber gânnå. Muorjjima (ja ietjá várre- ja miehttsedájma) dâhpâduvvi dajn duobddágijn gâsstå sij bâhti ja gâsi sij gulluji. Elli adná nammadusáv *sijddaduobddák*, ja da li da duobddága gâsstå suv æjgâda libá ja dat la suv ájttegijs guovllo. Dan láhkáj duobddága tjielggiji gâsi ájnegis ulmusj gullu.

Valla duobddága aj tjielggiji gâsi ulmutja gulluji juohkusattjat. Sunná dættot láttagahttema sosiála bielijt:

16 Dán tjállusin iv giehtadalá dâlusj kulturmujtojt dâjn duobddágijn. Ienebuv daj birra gehtja d.d. Schanche (1995: 45).

... Bådiijma sijddaj láttagahttemájggáj ládditjit, dat ariedná lij fuolkkáj aktisasj æjvvalimsadjen.¹⁷

Dan láhkáj sjaddá láttagahttem dakkir ariedná mij doajmmá fuolkkáj æjvvalimsadjen ietjasa duobddágijn. Muhtema ælla æjvvalam ávdep giese rájes ja gæhttjali giesseloabev hiebadit dallutjij gå muorje láddi, subtsas Sunná. Ievár aj manná sijá duobddágijda, álu suv lagámusáj siegen, ja mujto miellaj báhtsi subtsas sán:

... ja de ulmusj mujttal, dánna liejrrijma, dánna dállijma, dánna guollijma, dánna láddijma, dánna iejvvijma dâjt ja dâjt ulmutjijt, sjaddá dagu akta stuorra mujttogirjje. ... Ja dâbdo, áhttje l vilák manjen, muv bárnne l danna, ja galla buolva manus li sij álgos læhkám dán guovlon, duodaj sihkkarijt nav guhkás dallutjij gå ulmutja árrujin Nuorttakalåhtan.¹⁸

Gå duobddága tjuovvu fuolkijt de guovlo aj sjaddi territoriála guovlo mij tjielggi gåsi visses fuolke gullu. Navti sjaddi duobddága aj genga fuolkij sijda. Sierraláhkáj sjaddá dat oassen ulmutja identitietav ja ruhtsajt tjielggitjit. Elli riek tjielggasit dáv tjadnusav duobddágijda gæssá ávddån. Gå duobddága li aneduvvam guhkev de da aj dâbduuji oassen ájttegij histâvrås gå ájttega li vâdtsám dajt sæmme sajijt ja Elli tjuovvu sijá luottajt. Dat dâdjadus duobddágijis fuolkij sijddan ja ájttekguovlon, la aj sæmme láhkáj oarjjelsáme guovlon oarjemusán Nordlândia fylkan. Jorunn Jernsletten la gâvnadam oarjjelsámijda li sijá duobddága ádjaga dâdjadittjat fuolke histâvrâv (Jernsletten 2002: 107). Mârrju sjaddi duobddága nav jur dan diehti gå da e rievda, madin ulmutjij viessom ietján máhttá rievddat.

4. Sámevuoda friddjasaje

Duobddága máhtti aj doajmmat soameslágásj sámevuoda friddjasadjen. Madin láttijda ieneplågosebrudahka agev duodas sijá viessomav, kultuvrav ja dárogielav, de li Divtasvuona sámijda da sæmme sebrudagá tjoahkkebâjkijn moattegielalasj

17 Muv járggâlus dárogielas: «... Man kom heim te moltebærtia og plukka, sånn at det va ei slektsmessig samhold at man hadde den der arenaen.»

18 Muv járggâlus dárogielas: «... Også minnes man, her leiret vi, der bålet vi, der fisket vi, der plukket vi moltebær, der traff vi dem og dem, altså det er jo nærmest som en eneste stor minnebok. ... Og følelsene, pappa er fremdeles med, min gutt er der, og hvor mange generasjoner bakover har de egentlig brukt det her området, sikkert så lenge menneskene har eksistert på Nordkalotten.»

ja moattekultuvralasj sebrudagá gánná sáme viessu unneplágon. Tjoahkkebájkijn sáme hiebadahhti gielav ja dárustahttjái dan diehti gá ienemusá dáppe dárusti, ja dáppe le láttij kultuvrra ienepplágon. Gá de giesijt manni vuonajda, mæhttsáj ja várráj, de dagu bessi ierit dát unneplágoovuodas, ja sij bessi lávkkít ietjasa kultuvrraj gánná la avtakultuvralasj ja sámegielalásj sámevuohhta. Dalloj e dárba dárustit, e dárba hiebadahttet ietjasa ja navti sjaddi dá duobddága muhtem mærráj dagu sámevuoda friddjasaje gánná bessi niektit ietjasa dábiht ja kultuvrav ja gánná ienepplágoakultuvrra ij ráddi.

Sáme li vásedam láddáduvvamav gánná stuorra oase sáme kultuvras ja gielas ittij joarkeduvá, valla gánná farra máhtudagá boarkkiduvvin, de ihkap la dat viessom ja da dájma ma dáhpáduvvi ietjasij duobddágijn da oase sáme kultuvras ma værámus láddáduvvamájgen buoremus láhkáj suoddjiduvvin. Nergård vuoset gáktu sijddavuogádahka ællosujton máhtij doajmmat láddáduvvama ja dároj-duhttema vuosstebiellem (Nergård 2006: 77), ja gáktu bándorsijda Porsángen doajmmi sæmme láhkáj (Nergård 2019: 55–56). Sæmme láhkáj vuojnnet la aj Divtasvuonan. Jus ga Divtasvuona tjoahkkebájkijn, dagu Ájluovtan, julevsáme-giella almullattjat la dáhkkiduvvam sebrudagán dagu áhpáduvgiellan skávlán, sáme mánájároj la ásaduvvam ja julevsáme guovdásj Árran la dáhku tsieggiduvvam, de huoman vuoset giellaguoradallam jut Divtasvuona sámijda de la luonndo sierralágásj ájnas ariedná sámástime hárráj (Solstad 2012: 168). Mannam la vargga lågev jage dallutjis gá dát giellaguoradallam tjadáduváj, valla iv iehpeda luondov riek ájnas ariednán gánná dáhkki luondulasj láhkáj sámástit. Gatjálvis le, le gus luondon akta ber gánná vaj sierralágásj sajijn? Solstada giellaguoradallam ij tjielggi majt sámástimarienedná *luondon* (dárurij *i naturen*) merkaj. Le gus luondon akta ber gánná ja akta ber makkir luonndo, vaj merkaj gus *luondon* daj diedediddij jali respondentaj ietjasa duobddágijn jali guovlojn gánná sámástibme luondon la sierraláhkáj luondulasj ariedná? Mán dállkkuv *luondon* jut diedediddje sievedi luonnduj ietjasa duobddágijn, ja ij luonnduj akta ber gánná. Dav dádjadav mán nav gá diedediddij ietjasa duobddágijn de ienemusá dádjadi sámegielav ja dan diehti ij la dárbbu járggálit jali hiebadit gielav, ja dan diehti sjaddá luonndo ietjasa duobddágijn sierralágásj luondulasj ariedná sámástime hárráj.

Britt Kramvig tjielggi gáktu duobddága máhtti dábddut sijddan, sierraláhkáj láddáduvvam sáme guovlojn. Sån la guoradallam merrásáme guovlojt ja dajn guovlojn máhtta ráfedis ja iehpetjielgas sámevuohhta, ja gánná aktisasj sámevuohhta dássju muhtem mærráj doajmmá. Dakkir guovlojn gávásti duobddága kontinuitiehtav, ja navti tjadnusav sámevuohhtaj (Kramvig 2020). Anne Kalstad Mikkelsen

sulásasj árvustallamijt ávddånbukta bidumsáme guovlon (Mikkelsen 2013: 75). Duobddága navti sjaddi oasse sámevuodas duodden ietjá kategoridjajda dagu sámegeiella, duodje ja berajvuohta ja muodugasj, ma aktan vaddi ulmutijida sáme identitehtav. Dan láhkáj li duobddága ádjaga bisodahtátjit julevsámegeielav ja kultuvrav.

Gå dá duobddága li gávdaájggásasj bájke, de dábddu aj dagu miella buorás-tahttet bájkijt gå báhti dajda sæmmi sajijda vas, mañnel guhka dálve (Oskal 1995; Sjöberg 2018: 180). Muhtema juojgajn buorástahti (Mikkelsen 2017: 54), ja duobddágijda tjaddnuji gieresvuoda bátte, nav gåk Ievár dånna ávromielajn tjielggi:

Duv vájmmo, siello, rumáj ja tjalme sjálláhi, aj gå tsahkkida vuostasj dáláv, ja suovva boahat njunnjáj, ja dån vuossja káfav ja dállli ... Ja de dæssju dálláj gæhttjat, káfav juhkat, gehtjadit guovlov, gehtjadit dálkkemerkaht, lādde, rievsa, åresrievsa bævggu duobbelin, juhtusa, látte, urmmasa j.m. Divna dábduogájda la dát ihkeva, ihkeva buorre.^{19 20}

De dábddu ávvo ja gijttevasjvuohta bessat vat oahpes guovlojda majt ulmusj dál-vev la åhtsålám.

5. Vieledibme

Duobddágijn li aj ietjálágásj viessoga – hekkulahá, ja danna li aj *hekkulahttása*. *Hekkulahtes* (plur. *hekkulahttása*) la nammadus majt lav dahkam tjielggitjit divnajt gånna ij la hægga ja gånna goassak ij la ga læhkám hægga. Ietjá báhko luluj *jábma*, valla *jábma* álu sievet juosik mij la viessum jali gånna hægga la læhkám, valla «massám» la hekkav jábmema baktu. *Hekkulahtes* máhtta buorebut tjielggit dav mij goassak ij la viessum ja navti ij la ga goassak jábmám. Dat la vuosstebáhkón báhkuj *hekkulij* (plur. *hekkulahá*). *Hekkulij* merkaj gájkká mij hekkav adná, ja

19 Muv járggálu dárogielas: «Du fryder deg både i hjerte, sjel, kropp og øyne, også når du tenner den første varmen, så kommer røyken inn i nesa di, og du koker kaffe og *dállli* ... Og så bare kikke i varmen, drikke kaffe, se deg rundt, se på værtegn, en fugl, en rype, en stegg roper der, med dyreliv, fugleliv, insekter osv. For alle sansene er det helt, helt fantastisk.

20 Návti duobddága aj máhtti doajmmat meditatijva láhkáj, valla dán tjállusin iv dajt åsijt lagábut giehtadalá (gehtja d.d. H. Aira 2021: 8).

da nammadusá lulun hiehpat tjiełggitjit sieradusájt hekkulaháj ja hekkulahttasij gaskan.

Sjöberg dættot ednamijn ja duobddágijn la birás majt vuojnne, valla aj vuojnemahtes birás, ja maj sáme hiebadi, dāmadi ja vieledi (Sjöberg 2018: 177). Danna li saje ma dābduji buorebu gå ietjá saje, ja danna li saje ma e dābdu nav buoraga. Duobddága gānnā li goappátjagá hekkulahá ja hekkulahttása la gāvviduvvam histávrlattjat. Da sievedi sámij dālusj jáhkkuj jali ásskuj, sierraláhkáj sakrála sámij basse sajjida jali sjieladimsajjida d.d. siejdijda (Mebius 2003; Jernsletten 2009; Myrvoll 2010).²¹ Valla riek edna guoradallambargo aj vuosedi gaktu sáme aj uddni dāmadi ja vieledi ietjasa duobddágijt sierra dijdaj ja dábij milta. (Oskal 1995; Jernsletten 2000; 2009; Nergård 2006; 2019; R. Urheim 2014; M. Urheim 2017; Sjöberg 2018; Joks ja iehtjáda 2020; Joks 2022.)

Dijda, dábe, ibmaha

Tjuovvusin ávddánbuvttáv muhtema dakkir dijdajs ja dábij maj diedediddje li bajás sjaddam. Akta dijdida la ádnat oademráfev gå la áłggon idjadittjat (R. Urheim 2014: 34; M. Urheim 2017: 99). Ievár la dajna dijdajn bajás sjaddam:

Ja gå dālli, de galga gæhtttjat vaj ij la gáłmmesadje jali gábmásadje, jali rasstidahka. I vuojn galga dāllit jali tielltit njuołgga bálggán gå dalloj gadniha bāhti, da vuodji duv badjel. De dán i ávvānis bālli oadet. Ja gå idja boahtá, de agev galga idjaráfev ádnat ...²²

Ietjá dijdida la sajev oasstet jus littja avta sadjáj tsieggitjit juojddá, dagu goadev. Gaktu oasstet goahtesajev jali gábmásajev la sierralágásj vuohke. Ulmme l sihkarastátjit ráfev allasis. Sivva l gå ulmusj ij galga árrut nuppij árromsadjáj oastek, ja dajnas viertti árromsajev oasstet. Risstin ittjij goahtesajev oaste gå vuostasj bále allasis goadev tsieggij. Dassta de vájvástuváj:

Mān danna nav niegadiv vastijt ja vuojnniv dav boadnjátjav mij bādij vargga juohkka ijá, ja guovlaj badjel munnu seŋga. Maŋŋáj lav usjudallam, ejma māj oaste oademsajev ja gut diehtá mij la danna sjaddam dālen.

21 Dān tjāllusin iv guoradalá siejdijt ja ietjá sjieladimsajijt, ma aj máhtti duobddágijn liehket. Sivva l gå dakkir bassesajij birra la ávddāl ednak tjāleduvvam. Gehtja d.d. Mebius (2003).

22 Muv járggālus dárogielas: «Og gå *dālli* (lager bāl), så skal du se etter er det en gravplass eller en gammetuft her, eller en vei som krysser hverandre. Du skal nemlig ikke *dāllit* eller *telttit* midt på en sti for da kommer *gadniha*, de kjører over deg. Og da får du ikke sove rett og slett. Og gå *idja* *boahtá*, *de galga ádnat idjaráfev*, konsekvent ...»

Ietjá rievitudis iehkedijt ja ijájt, de ij la buorre radjuhit ja rihtjot, ja ráfeduhttet ilmenierajt. Ja gá la tjátjev váldátjit, sierraláhkáj dakkir sajijn gánná tjáhtje ij gálgá, de galga gálmme tjálggádit ávdás tjátjev jugesta vaj smihtajt i oattjo (Sjöberg 2018: 110). Muodugasj dijdá la várrodit ávdás báhkka tjátjev ednamij sliebbi. De viert-tiji javllat «gáhttit báhkkasij ávdás», tjielggi Elli. Dat la várrodibme ganijmánájda duobbánit váj da e galga buolatjit. Dát dijdá la dábdos dijdá ja dáhpe (Bergsland 1992: 160–161; Sjöberg 2018: 199). Gadniha li viessoga majt ulmutja dábálatjtat e vuojne, valla ma muhttijn vuojnusij báhti. Gadniha li ulmuttij lágátja ja siján li boahitsu jali slihtura, ja da viessu dagu ulmutja. Ietjá namá nuorttasámegiellaj la *ulda*, *hálđi* ja *gufihtar* (Korhonen & Anderson 2010: 59–61; Myrvoll 2010: 191–215). Muhtema gáhtjudi dajt dárruj *de underjordiske*, valla gatjálvis le jus gadniha vieso ednama vuolen? E sá farra ednamin áro, valla dábálatjtat e vuojnno ulmuttijda? Elli subtsas gá vielljas mánnán Ganijjávre lahka láddidattijn vuojnij ibmahav:

De lij vuojnám gá ieddne bádjij ja dagu giessemin lij káránulmutjav, ja dat kárán anij dressav ja trædjov ja bieddjis skirtov. Valla ieddne ij lim danna. Sån lij állu ietjá sajen láddimin.

Elli dættot sån ij bárep maná ládditjit danna gá diehtá dán dáhpádušá birra. Iehtjáda li vas huvkadiddjev váren gullam, mij máhtta gullut dálkij ávdán jali máhtta liehket jábbmek dálutjis (R. Urheim 2014: 34).²³

Dá dijdá vuosedi duobddággijn li moattes, duodden ulmuttijda. Ájnas la de vieledusmielav vuosedit dajda nuppijda, ja ájgás boahitet nuppij gudi littji danna jus ga e vuojnno ulmuttij tjalmij ávdán. (Oskal 1995: 138–139; Myrvoll 2010: 195; Sjöberg 2018: 190, 194–195.) Muhtema giehttu dákkir dijdá ja dábe li *overtro* ja *overtroiskhet* gá e tjuovo sebrudakráddijiddijj áskulasj ja diedalasj dádjadusájt.²⁴ Valla sámegiellan ij gávnnu báhko mij tjielggi *overtro* ja *overtroiskhet*. Lagámus báhko la báhko *imáj* (*ibmaha*) mij merkaj juojddá mij ij la dábálasj, báhkogirjen járggáluvvam dárruj *underlig*, *merkelig* ja *overnaturlig* (Kintel 2012). Diehto gáktu rijbadit ibmahij la árbbedábálasj máhtudahka majt sáme ámastis sosialisierima baktu, sierraláhkáj subtsasij baktu (Nergård 2019). Nergård gávvit sámij subtsasijt ájnnasin ávddánahtátjit sáme árbbedábij aktisasj jali kollektijva dádjadusájt ja

23 Jus gulá huvkadimev lahka de la mælggadin, ja jus gulá dav mælggadin de la dat lahka.

24 *Bokmålsordboka* s.v. *overtro*: 'tro på overnaturlige makter i strid med den herskende religiøse og vitenskapelige oppfatning'.

mujtojt. Da li tjielggimin dáhpádušájt ja bájke sierralágásjuvodajt. Duodden guoddi subtsasa praktihkalasj máhtudagájt ma jur avta sadjáj gulluji. Ja gá subtsasa subtsastuvvi buolvas buolvvaj de suoddjiduvvi ja bisoduvvi árbbedábálasj máhtudagá subtsastallamij baktu, tjielggi sán. (Nergård 2006: 25–33.) Navti die-don subtsasijn li stuoráp merkadusá gá jur subtsasa sisadno, ja subtsasij árvvo mierkki ienebuv gá dat. Gá dijddan li sjaddam, de muhtemijda la dijdajt tjuovvot rituálla mij la rubbmelattjan sjaddam. Dat dábddu unugis jus i dijdajt tjuovo, sæmmi láhkáj gá hæhttu giyttet biebmoids gá la gærggam bárrámis, ja da li dábe majt ulmutja tjuovvu ietjastis ájádálák.

Jus ga diedediddje bukti ávddån muhtem sierralágásj dáhpádušájt, de sæmmi báttá aj tjuottjodi duobddágijjt buorre ja ráfes sadjen juohkka láhkáj. Sunnáj ælla avtak saje gånna ij láddidattijn váttse. Tjabu Æbokluovtan²⁵ váren, mij namás subtsas sajen luluj skájvástit, de ij la sadje bahás jali suorgganahtes sadje sunji. Risstín dættot sán dálli akta ber gånna ja muorjji akta ber gånna. Sán la gullam skájvij birra valla aj la gullam ij dárba ilmenierajs ballat gá e da dagá majdik ja e ga divna dajt vuojne.

Duobddágijjt huksat

Diedediddje aj subtsasti dábijt ja nármajt majt tjuovvu vaj saje guoddelis láhkáj aneduvvi boahte ájggáj. Ievára vehkaj lej dat sierra vuogádahka:

Dat lej avtaláhkáj sierra vuohke gá mij liejrrima dána Rávddajávren. Vuos-tatjin, gá dáppe lijma læhkám de ettjin bálkudisá gávnnu.²⁶

Sij e goassak bálkudisájt ja rutsijt læjrraj guode, ja sij e ga lejra lagámus muorajt tjuola ja boalde ma li sidjij suodjalibmen, valla viedtji dállimmuorajt dábbelis:

25 Sunnáj nammat Æbokluovtan mij la váren ja mij la sadje gånna æbok luluj gullut jali vuojnnut. Æbok la sæmmi gá *æhpárasj* ja la sadje gási tsuovkkanam máná jali máná ma jábmin dälén biejaduvvin álgus juosik juovaj jali giergij vuolláj, ja ma máhtti skájvástit jus ráfev e oattjo (Pirak 1993 [1937]: 220–222). De máhtá gullat mánájtjierromav mij manjel máhtta sjaddat rievtagin ja bævkkoahdet dagu rievtagin (Nergård 1994: 145; V. Aira 2001: 36; Myrvoll 2010: 175–178). Æbok máhtta liehket várálasj ulmutjij gá dat máhtta gæhttalit ulmutjav buvvet. Dan diehti la ájnas máhtudahka diehtet gáktu æbogav duosstot jus luluj dasi boahttut (Myrvoll 2010).

26 Muv járggálus dárogelas: «Det var på en måte et eget system, mens vi hadde leir her i Rávddajávren. For det første når vi hadde vært der, kunne du ikke finne noe søppel.»

Ij má aktak tjuola lagámus muorajt. Mij manájma 400–500 miehttara suohkis vuovddáj dállámuorajt tjuolatjit. Dån i tjuola lagámus muorajt ma duv suoddjiji ... Dån i tjuolatmårdo, dån máhtá viedtjat avtav muoran duonna, ja nuppev duonna, ja duonna. Ja hájn vil buorep viedtjat oabme muorav majt gáhttjop stuohkkemuorran.²⁷

Duodden Ievár dættot man ájnas la ietjá viessogijt vieledit:

Gå la dal vádtsemin, de dån i galga enju duolmmot gárkåjt ja divrijt. Dån i galga gáddálit láttijt suohtasa diehti, i ga guolijt ... Gå váttså, dån i galga rujtsijt hájggåt, dån i galga biejsstet, dån i galga vahágahttet, gáddet jus iesj i biebmojt dárba... Vuodoájálvis le luondov vieledit, de luonndo duv vielet.²⁸

Sån javllá dákkir nárma gáktu ulmutjahttet váren sjaddin dagu birássuoddjim-njuolgadusá gånna vuodoájálvis la luondov vieledit de luonndo aj duvva vielet. Dan láhkáj ælla sámij guovlo villda ednama, ájdámiehtse jali ávtas ja árodahtes saje (Schanche 2002; Rybråten 2013: 158, 243; Joks ja ietjåda 2020). Farra máhttá luonndo ietjastis vuojnnut dagu viellde. Mauss vuoset gáktu luonndo máhttá dádjaduvvat jubmel jali jubmelij lágátjin ja mij gájkka stivrri, ja dan diehti li ulmutja sjieladam luonnduj gijtton vaj buorre viessomav oadtjot (Mauss 1999 [1950]: 33). Dajnas la buorre láhkáj dâmadit noarmma majt vieledit, gå ulmusj ij ráddi luondo badjel (Nergård 2006: 97).

27 Muv járggålus dárogielas: «Man hugde jo ikke de nærmeste træerne. Vi gikk jo minimum 400–500 meter i den tjukkeste skogen for å hugge brensel. Du hugger ikke de nærmeste buskene som beskytter deg ... Du driver ikke snauhogst, du kan hente ett tre der og ett tre der, og ett tre der. Og gjerne ett gammelt tre slik som vi kaller *stuohkkemuorra*.» (Báhko *buskene* la nuorttavuona dárogiela hállamvuogen sæmmi gå muora).

28 Muv járggålus dárogielas: «Gå váttså, dån i galga søppelijt hájggat, du skal ikkje ødelegge, du skal ikkje skade, drepe hvis ikkje du selv skal ha mat ... Grunnideen er at du skal ha respekt for naturen, da har naturen respekt for deg.»

6. Låhpadibme

Julevsámij duobddágijt dáhkki gávvidit dagu sijda «hágánin» Hágán dábálettjat merkaj jerajn ráddjidum sajev juogu sjattojda jali slihturijda guohtomsadjen.²⁹ Valla dán aktijvuodan anáv bágov *hágán* metafávrrån tjielggijit mav duobddága lulun merkahit sámijda. Bájke soabmásijda gulluji, ja sámé dajt berusti sæmme láhkáj dagu állusa ietjasa hágánijt ábjatji. Sieradus hágánis mij la ásaduvvam sjalluj goade birra, de la sábmáj álles duobddák dagu hágán, ja dat ij la ásaduvvam, valla dat la alma ja gullu divnajda gudi gulluji dan visses duobddágij. Gå duobddák luluj dagu hágán, de la dat aj sijdda. Hágán la ham sijdan. Sijdan ulmusj barggá duov – dáv. Sijdan ulmusj vuojjat. Sijdan la ulmusj oahpes. Sijdan ulmusj ievvi ietjas vegav ja hávsskudalá jali barga sijáj aktan. Sijdan ulmusj váraj válddá duov – dáv ja ábddit gå la dárbbu. Sijdan i bálkudisájt guode akta ber gási, farra tjoahkki dajt ruhtselihhtáj. Sijdan i biebmoj stága, i ga vájveda nuppijt ja unnemusájt. Sijdan juogá nuppijt ietjat boannudagás, ja jus nubbe div viehket, de viehkeda ruoptus. Sijdan la hávsske liehket gå sijdan li gieresvuoda bátte ja sijdan oattjo gieresvuodav niektit. Sijdan máhtá liehket ietjat, i dárba hiebadit nuppijda gejt i dábda ja gudi dunji e gullu. Navti máhtti duobddága doajmmat sijddan ja friddjasadjen sámijda gudi jagev ietján dálvvadi sebrudagán tjoahkebájkijn ja stádajn gånna sámévuoha ja sámegiella ij la ieneplågo jali majoritiehta kultuvrra ja giella.

Navti gehtjadum merkahi duobddága ednagav Divtasvuona sámijda. Da li sijá iemesijda ja sijá giessesijda. Dá duobddága tjielggiji gási sij gulluji ájnegattjat ja juohkusattjat, ja da li fuolkij sijda. Da li aj sámévuoda friddjasaje. Dájda duobddágijda sámé gæssuji, dáhku sij hæhttuji, ja da li ájnasa bisodahtátjit sámévuodav, julevsámegiellav ja kultuvrav.

Jus ga dán prosjevtan lav guoradallam muhtem bielijt ma gulluji duobddágijda, de li aj moadda bieles ma ælla sæmmiláhkáj guoradaláduvvam, ja majt beras luluj boahhte dutkamusá lagábut guoradallat. Akta gatjálvis la jus dálásj nuoraj buolvva Divtasvuonan vilák vuojnná duobddágijt sæmme láhkáj, ja jus sij adni duobddágijt nubben sijddan dagu vuorrasappo dahki. Dat bielle ij la dán prosjevtan guoradaláduvvam.

²⁹ *Bokmålsordboka s.v. hage*: '(inngjerdet) stykke (ved hus, gard) der en dyrker frukt, bær, grønnsaker eller prydplanter, eller inngjerdet stykke beitemark'.

Gijtto

Sierra gijtto Ellij, Risstinij, Sunnáj ja Ievárij gudi li juohkám máhtudagájt ja die-dojt mujna. Gijtto muv prosjæktagojmijda Svanhild Andersenij, Stine Rybråtenij, Steinar Nilsenij ja Solveig Joksaj riek buorre fágalsj ságastallamij ávdås, ja sierra gijtto Solveigaj ávkálasj kommentáraj ávdås dán tjállusij. Gijtto Vuona dutkamrá-dáj gut la ruhtadam guoradallamprosjevtav, ja gijtto barggovaddáj, Árran – Julev-sáme guovdátjij, ja muv barggoguojmijda gå láhtjám li máhttelisvuodav munji oassálastátjit dán guoradallamprosjevtan.

Gáldo

Diedediddje

Elli, Divtasvuonas, ságastam tjavtjan 2019.

Risstin, Divtasvuonas, ságastam tjavtjan 2019.

Sunná, Divtasvuonas, ságastam dálven 2020.

Ievár, Divtasvuonas valla árru ietjá bájken Vuonan, ságastam tjavtjan 2019.

Girjålasjvuoha

Aase, Tor Halfdan & Fossåskaret, Erik 2014: *Skapte virkeligheter. Om produksjon og tolkning av kvalitative data*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.

Aira, Harrieth 2021: Láttagahttem – sáme árbbedábålasj máhtudahka, identitiehtta ja kultuvrra. – *Bårjås* 2020/2021: 4–25.

Aira, Harrieth 2023: *Samiske kvinner og medborgerskap. En studie av lulesamiske kvinners samfunnsdeltakelse*. Stamsund: Orkana Akademisk.

Aira, Vivian 2001: Karen. – Vivian Aira & Kristin Jernsletten (dåjm.), *Sámi jienat. Samiske røyster*. Tromsø: Nival Forlag. 34–39.

Andersen, Oddmund 2017: Landskap og kulturminner i Gierggebuodo i Divtasvuona suohkan/Tysfjord kommune. Analyse av ulike typer kilder for å dokumentere bruken av området. – Alf-Ragnar Nielssen, Kjell-Åke Aronsson & Oddmund Andersen (dåjm.), *Gielas. Kjølen. Arkeologi og historie i lule- og sørsamisk område*. Tjålarájddo – Árran julevsáme guovdásj 2. Báhkko. 41–64.

- Andersen, Oddmund 2022: Lulesamer. – *Store norske leksikon*. Sist oppdatert 10. mai 2022. <<https://snl.no/lulesamer>> (01.06.2022).
- Ájluovta skávlå 2001 = *Láttaga! Moltebær! Láddim lasseæládussan Divtasvuona sámij gaskan. Moltebærplukking som binæring blant samene i Tysfjord*. Ájluovta skávlå & Sámedigge / Drag skole & Sametinget.
- Bergsland, Knut 1992: *Røros-samiske tekster*. Oslo: Norsk folkemuseum. *Bokmålsordboka*. <<https://ordbok.uib.no>> (19.05.2021).
- Duolljá, Svenn-Egil Knutsen & Gaski, Harald 2021: Lulesamisk. – *Store norske leksikon*. Sist oppdatert 29. januar 2021. <<https://snl.no/lulesamisk>> (15.05.2021).
- Evjen, Bjørg 1998: *Et sammensatt fellesskap. Tysfjord kommune 1869–1950*. Tysfjord kommune.
- Evjen, Bjørg 2001: *Velferd og mangfold. Tysfjord kommune 1950–2000*. Tysfjord kommune.
- Evjen, Bjørg & Hansen, Lars Ivar (dåjm.) 2008: *Nordlands kulturelle mangfold. Etniske relasjoner i historisk perspektiv*. Oslo: Pax Forlag.
- Folkeregisterloven = *Lov om folkeregistrering (folkeregisterloven)*. <<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2016-12-09-88>> (24.10.2022).
- Hjortfors, Lis-Mari 2000: *Kvinnoliv i lulesamiskt område. Laestadianismens påverkan på samisk identitet i lulesamiskt område. En etnologisk studie av några lulesamiska kvinnors liv och identitet under 1900-talet*. D-uppsats, etnologi. [Umeå]: Institutionen för kultur och medier, Umeå universitet.
- Homme, Lina R. & Aubert, Vilhelm 1970: *Orjo Vuodna. I*. [Prienntidik tjálos.] [Oslo]: Department of Sociology, Institute for Social Research, Universitetet i Oslo.
- Jernsletten, Jorunn 2000: *Dovletje jirreden. Kontekstuell verdiformidling i et sørsamisk miljø*. Hovedfagsoppgave i religionsvitenskap. [Tromsø]: Universitetet i Tromsø. <<https://hdl.handle.net/10037/2511>>.
- Jernsletten, Jorunn 2002: Samisk landskapsforståelse i religionsvitenskapelig perspektiv. – Svanhild Andersen (dåjm.), *Samiske landskap og Agenda 21. Kultur, næring, miljøvern og demokrati*. Dieđut 1/2002. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta. 107–114.
- Jernsletten, Jorunn 2009: *Bissie dajve. Relasjoner mellom folk og landskap i Voengel-Njaarke sijte*. Avhandling levert for graden Philosophiae Doctor. [Tromsø]: Fakultetet for humanoria, samfunnsvitenskap og lærerutdanning.

- Institutt for historie og religionsvitenskap. Universitetet i Tromsø. <<https://hdl.handle.net/10037/2512>>.
- Johnsen, Kristin Green 2017: *Boligaksjonsbarn – sorg og lengsel*. Vitenskapelig basert masteroppgave i sosiologi. Nord universitet. <<https://nordopen.nord.no/nord-xmlui/bitstream/handle/11250/2478370/Johnsen.pdf>>.
- Joks, Solveig 2022: Frustrated caretakers: Sámi egg gatherers and cloudberry pickers. – Sanna Valkonen, Áile Aikio, Saara Alakorva & Sigga-Marja Magga (dåjm.), *The Sámi World*. London: Routledge. 150–164.
- Joks, Solveig & Østmo, Liv & Law, John 2020: Verbing *meahcci*: Living Sámi lands. – *The Sociological Review* 88 (2): 305–321. <<https://doi.org/10.1177/0038026120905473>>.
- Jones, Michael 2004: Seasonal landscapes in Northern Europe. – Michael Jones & Audhild Schanche (dåjm.), *Landscape, law and customary rights. Report from a symposium in Guovdageaidnu-Kautokeino 26–28 March 2003*. Dieđut 3/2004. Guovdageaidnu: Nordic Saami Institute. 11–38.
- Kintel, Anders 2012: *Julevsáme-dárro báhkogirjje. Norsk-lulesamisk ordbok*. <http://gtweb.uit.no/webdict/ak/smj2nob/b_smj2nob.html> Sámediggi / Sametinget.
- Korhonen, Olavi 2005: *Báhkogirjje julevsámes dárruj, dáros julevsábmáj. Ordbok lulesamisk svensk, svensk lulesamisk*. Jáhkámáhkke: Sámiij áhpadusguovdásj.
- Korhonen, Olavi & Anderson, Hans 2010: *Samiska ortnamn vid vägar och färdleder i Lule lappmark*. Jokkmokk: Förlag Hans Anderson.
- Kramvig, Britt 2020: Landskap som hjem. – *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 31 (1–2): 88–102. <<https://doi.org/10.18261/issn.1504-2898-2020-01-02-08>>.
- Mauss, Marcel 1999 [1950]: *Gaven. Utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn*. 2. utgave. Cappelen Akademisk Forlag.
- Mebius, Hans 2003: *Bissie. Studier i samisk religionshistoria*. Östersund: Jengel.
- Mikkelsen, Anne Kalstad 2013: *Natur og mennesker i det pitesamiske området*. Mastergradsoppgave i kultur og profesjon. [Tromsø]: Institutt for lærerutdanning og pedagogikk. Fakultetet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning. Universitetet i Tromsø.
- Mikkelsen, Mikkel Eskil Andre 2017: *Joiketradisjoner i Tysfjord og Hamarøy*. Masteroppgave, Institutt for musikkvitenskap. [Oslo]: Universitetet i Oslo.

- Myrvoll, Marit 2010: ”Bare gudsordet duger”. *Om kontinuitet og brudd i samisk virkelighetsforståelse*. Avhandling levert for graden Philosophiae Doctor. [Tromsø]: Institutt for arkeologi og sosialantropologi, Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning, Universitetet i Tromsø. <<https://hdl.handle.net/10037/2967>>.
- Nergård, Jens-Ivar 1994: *Det skjulte Nord-Norge*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Nergård, Jens-Ivar 2006: *Den levende erfaring. En studie i samisk kunnskapstradisjon*. Oslo: Cappelen Akademisk forlag.
- Nergård, Jens-Ivar 2019: *Dialoger med naturen. Etnografiske skisser fra Sápmi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nymo, Randi 2011: *Helseomsorgssystemer i samiske markebygder i Nordre Nordland og Sør-Troms. Praksiser i hverdagslivet. “En ska ikkje gje sæ over og en ska ta tida til hjelp”*. Avhandling levert for graden Philosophiae Doctor. [Tromsø]: Det helsevitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø. <<https://hdl.handle.net/10037/9096>>.
- Oskal, Nils A. 1995: *Det rette, det gode og reinlykken*. Avhandling til dr. art. graden i filosofi. [Tromsø]: Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.
- Pirak, Anta 1993 [1937]: *Jáhhte sáme viessom*. Kristiansund: Th. Blaasværs Forlag.
- Ruong, Israel 1964: Jáhkkáskaska sameby. – *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 87 (1–4): 41–158.
- Rybråten, Stine 2013: *“This is not a wilderness. This is where we live.” Enacting nature in Unjárga-Nesseby, Northern Norway*. Dissertation submitted for the partial fulfilment of the Ph.D. degree. [Oslo]: Faculty of Social Sciences, University of Oslo. <<http://urn.nb.no/URN:NBN:no-45585>>.
- Sara, Mikkel Nils 2013: *Siida ja siiddastallan: Å være en siida – om forholdet mellom siidatradisjoner og videreføringen av siidasystemet. Being siida – on the relationship between siida tradition and continuation of the siida system*. Avhandling levert for graden Philosophiae Doctor. [Tromsø]: UiT – Norges arktiske universitet. <<https://hdl.handle.net/10037/8558>>.
- Schanche, Audhild 1995: Det symbolske landskapet – landskap og identitet i samisk kultur. – *Menneske og landskap. Ottar* 4/1995 (207): 38–47.
- Schanche, Audhild 2002: Meahcci, den samiske utmarka. – Svanhild Andersen (dåjm.), *Samiske landskap og Agenda 21. Kultur, næring, miljøvern og demokrati*. Diedut 1/2002. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta. 156–170.

- Sjöberg, Lovisa Mienna 2018: *Att leva i ständig välsignelse. En studie av sivdnidit som religiös praxis*. Doktoravhandling forsvart ved Det teologiske fakultet. [Oslo]: Universitetet i Oslo. <<http://urn.nb.no/URN:NBN:no-67384>>.
- Skjeggedal, Terje & Overvåg, Kjell & Arnesen, Tor & Ericsson, Birgitta 2009: Hytetliv i endring. – *Plan* 41 (6): 42–49.
- Solem, Erik 1970 [1933]: *Lappiske rettsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget. [Åvddål almoduvvam: Institutt for sammenlignende kulturforskning, Serie B. skrifter XXIV, Oslo 1933.]
- Solstad, Marit 2012: Kvantitativ analyse. – Karl Jan Solstad (dåjm.), *Samisk språkundersøkelse 2012*. NF-rapport 7/2012. Bodø: Nordlandsforskning. 123–190.
- Spiik, Nils Eric 1994: *Lulesamisk ordbok*. Jokkmokk: Sameskolstyrelsen.
- Statsskog = Statsskog. <<https://www.statsskog.no/>> (05.05.2021).
- Stordahl, Vigdis 1994: *Same i den moderne verden. Endring og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn*. Avhandling for Dr. Philos.-graden ved Institutt for samfunnsvitenskap. [Tromsø]: Universitetet i Tromsø.
- Store norske leksikon = Hjem. – *Store norske leksikon*. <<https://snl.no/hjem>> (19.05.2021).
- Storjord, Torbjørn 1998: *Tysfford. Divtasvuodna. Samiske og norske stadnamn. Ájluokta: Árran Julevsáme guovdásj*.
- Urheim, Mikal 2017: *Muhtem sáme árrombájkke. Bierggim ja barggo Oarjjevuonan 1940- 1970*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Urheim, Ronald 2014: *Sámij manjen vádtset daggu gánná Vuona rijkka le gietsemus. – Sámen julevsámegiellaj 1 (Sámis 16): 28–39*.
- Vorren, Ørnulf & Manker, Ernst 1976: *Samekulturen. En kulturhistorisk oversikt*. Oslo: Universitetsforlaget.

Gávusa

- Gávos 1*. Duobddáigjkártta – akta buojkulvis Divtasvuonas.
- Gávos 2*. Duobddáigjkártta – nubbe buojkulvis Divtasvuonas.
- Gávos 3*. Duobddáigjkártta – goalmát buojkulvis Divtasvuonas.
- Gávos 4*. Duobddága oase sáme sijdan Divtasvuonan.

Duobddága – homes and Sami sanctuaries

The sea and coastal culture are usually associated with coastal Sami areas, and the coastal Sami are connected to the sea. But in this article, we go ashore to the coastal Sami areas in Divtasvuodna (Tysfjord) on the Norwegian side of Sápmi. I wanted to find out more about the Sami people's connections to the landscape, rather than exclusively focusing on their connections to the sea coast. I have studied what *duobddága* (the landscapes) mean to the Lule Sami and I have interviewed four persons from three different places about their traditions, practices, and beliefs.

My study shows that the *duobddága* are of great importance for the Sami people. The *duobddága* are the summer settlements in the fjords where they live from spring to autumn, which are also their original settlements. The *duobddága* contribute to a sense of belonging and are the places of residence for families. These *duobddága* are also Sami majority communities in contrast to the winter settlements where the Sami are a minority. The *duobddága* are their homes, and the Sami maintain the connection to their summer settlements because they are important places for maintaining Sami identity, the Lule Sami language and culture.

Keywords: Tysfjord, Lule Sami, landscape, homes, practices

HARRIETH AIRA

Árran – Lule Sami Center

harrieth.aira@arran.no

